

Filmler ve Öteki Filmler

GÖKHAN ÖZCAN

Yazar

Okuma parçaları

“Bilindiği gibi her üretim verimli olmak zorundadır. Üretimin sadece yatırımları karşılaması yetmez, belli bir miktar kazanç da getirmesi gerekir. İnsana tuhaf geliyor ama, meseleye üretim endeksi açısından yaklaştığımızda, ‘arz’ ve ‘talep’ gibi kavramlar, yani katıksız piyasa yasaları, bir filmin başarısını ya da başarısızlığını, estetik değerini belirleyebiliyor. Böylesine ölçüler, bugüne kadar başka hiçbir sanata uygulanmamıştır. Sinemanın içinde bulunduğu bu koşullar sürdükçe sinema alanındaki gerçek sanat eserlerinin geniş bir seyirci kitlesine ulaşması bir yana yapılabilmesi bile zor olacaktır.”

Andrey Tarkovski

“Bütün sanat dallarında olduğu gibi, sinema ilkeleri açısından da bir tek seçenek vardır. O da Camus’nün dediği gibi, sanatçının aktüaliteye başkaldırısıdır. Bu ilkeye sıkı sıkıya bağlı kaldıktan sonra, gerçekliği gözler önüne sermek için hangi araçların kullanıldığının ne önemi var? Bir sinema yazarı bir romanda, bir haberde ya da kendi hayal dünyasında ne bulursa bulsun, önemli olan onun bulduğu şeyi sınırlandırma, korunaklı hâle getirme, biçimlendirme ve kendine mal etme şeklidir.”

Michelangelo Antonioni

“Bence bir yönetmen kolayın peşinde koşmamalı; her filmde seyircisini daha ileriye taşıyabilmeli. İzleyicinin düşünmesini sağlamak iyidir, öte yandan bir yönetmen filmi kimin için yaptığını asla unutmamalı. Seyirciler filmlerimden birini izlediğinde, onu kafasından çok kalbinin içinde hissetmesi daha önemli.”

Ingmar Bergman

Filmler, filmler... Ne kadar uzun zamandır yoldaşlık ediyor hayat yolculuğumda filmler bana. Ne zaman geriye dönüp baksam, hayatımın ne kadar uzun vakitlerini filmlere, sinemaya, perdeye düşen hayallere, her biri kendi hikâyesini sırtında taşıyan iyili kötülü karakterlere, kimi film bitince silinip giden kimi hep benimle yaşayan bütün o gölge hayatlara ayırdığımı fark ediyorum. İyi mi yaptım sinemaya bu kadar kapılmakla, kötü mü, bunun cevabını herhâlde hiçbir zaman bilemeyeceğim. Meseleye birkaç ayrı vecheden bakmak ve her bir vecheden farklı neticelere varmak mümkün çünkü.

Sinemanın beni kendine çeken yanı hep anlattığı hikâyeler oldu. Beni, insana ve hayata ilişkin sonsuz sayıdaki denklemin içine çağırması oldu. Bir tek hayatı, yani benim hayatımı, sonsuz sayıdaki başka hayatla zenginleştirmeye, bir ihtimali sonsuz ihtimalle derinleştirmeye imkân veriyordu filmler. İnsanın, kendi hikâyesinin ayırdına, ancak başkalarının hikâyelerini, başka hikâyeleri başka hikâyelere bağlayan yine sonsuz sayıdaki ihtimali fark ederek varabileceğini biliyordum her zaman. Aynı sebeple hikâyeci olmuştum, yaşanmış hikâyelerden, hissedilmiş heyecanlardan, kurulmuş hayallerden henüz yazılmamış hikâyeler aramak üzere yollara düşmüştüm. Hakikatin eşsiz güzellikteki nakşının renklerinde, tonlarında, ilmiklerinde, motiflerinde dolaşmak gibi bir şeydi bu benim için. Bütün ayrıntıların hakikate dair ipuçları, sırlar, parçalar, misaller taşıdığı aşikârdı. Sinemanın gerektirdiği meziyetlerin daha büyük bir kısmına sahip olsaydım, muhtemel ki erken yaşlarımdan itibaren film çekmenin yollarını arıyor olacaktım. Kısmen dedim de aslında. Yolumun setlere düştüğü vakitler oldu, bir senaryonun nasıl filme dönüştüğünü dolaysız olarak tecrübe ettim. Anladım ki, film çekmek için sadece hayal etmek yetmiyor, o hayali gerçekleştirmek için çok zorlu yollardan geçmek, çok ağır yükler taşımak, azimle mücadele etmek de gerekiyor. Bunun yanında teknik donanım, süreci, belli bir bütçeyi ve her biri farklı yapılarıdaki insanlardan kurulu kocaman bir ekibi yönetme, organize etme, gerginlikle baş edebilme kabiliyetleri de gerekiyor. Bu meziyetlerin bir kısmının bende olmadığına kanaat getirdim, böyle yoğun ve ağır bir sürecin altında kalabilirdim, kırılğanlıklarım, çabuk yorulan taraflarım vardı. Birkaç senaryo-metin denemesiyle sinemadan hevesimi almaya çalıştım. Sonra tamamen seyircisi olmaya, sessizce filmlerin beni çağırdığı dünyalara kendimi bırakmaya karar verdim. Bu kararım, kafamdan bin bir türlü hikâyeler geçirmeme, kendi hayalî filmlerimi yönetmeme elbette engel değildi.

Sözün burasında, mesele sinema olunca herkesi ilgilendiren bazı engellerden de söz etmek gerekiyor öte yandan. Benim sinemayla kurduğum bağın, sinemaya yüklediğim anlamların, sinemada aradığım şeylerin, bugünün dünyası için olduk-

ça marjinal, oldukça naif kaldığını itiraf etmeliyim. Sinemanın beş çeyrek asra yakın tarihi içinde köprülerin altından çok sular aktı. Sinema olduğu şeyden başka bir şeye doğru evrildi. Sinemaya yatırım yapan dev şirketler, filmlere verdikleri gerçekten büyük paralara karşılık filmlerin anatomisini de kendileri çizmek istediler. Devasa bir film endüstrisi ortaya çıktı. Bir dağıtım ağı, küresel bir pazar oluşturuldu. Bütün bunların tabii neticesi olarak da, hamur gibi yoğrulabilir, kontrol edilebilir, beğenileri yönetilebilir bir müşteri profili şekillendi, şekillendirildi. Sinema özellikle son çeyrek asırda, her yerde görünen yüzüyle, bu 'piyasa'nın oyuncacı oldu. Hayallerin kolu kanadı kırıldı. Hikâyelerin derinlik ve incelikleri, efektin, aksiyonun, gösterişin ardında zorlukla görülebilir hâle geldi. Endüstri; artık neredeyse film değil, mal üretiyor, her piyasada olduğu gibi önce talebe göre arz ortaya koyuyor, sonra arzına uygun talep üretiyordu. Çok izlenen, çok paylaşılan, çok bilinen, çok ödül alan filmlerden söz ederken, artık o piyasa enstrümanlarıyla konuşur oluyorduk. Hayaller hammaddeye, senaryolar şablona, ilgiler hazlara dönüşmüştü çoktan. İnsan, hayat ve bu ikisini ortak bir imbikten geçiren hakikatli filmler; benim sinema ve daha pek çok başka şeyle ilgili fikirlerim, hissedişlerim gibi marjinal, naif, neredeyse gerçek dünyanın tamamen uzağında sayıklamalara tekabül ediyordu artık sanki.

Belki abartılıydı bu kadarı, belki o kadar da kötü değildi durum... Dünya üzerinde çok sayıda insan, sinema gibi bir sinema yapabilmek adına hikâyelerini filmlere dönüştürmeye, filmlere kendilerine özgü incelikleri, derinlikleri, zenginlikleri katmaya devam ediyordu hâlâ. Teknolojinin ilerlemiş ve araçların çeşitlenmiş olmasının getirdiği yeni ilave imkânlar, dünyanın her yerinden, her renginden, her kültüründen, her hissiyatından binlerce farklı filmi evlerimize kadar getirebiliyordu. Yine de bu, tabiri caizse, sadece bir yeraltı faaliyeti idi. Az sayıda insanın inatla sürdürdüğü, değişmeye mukavemet ettiği, canlı tuttuğu güzel bir hevesti. Sinema dendiğinde geniş kitlelerin anladığı şey bu değildi, belki eskiden de sinema dendiğinde tam olarak bu anlaşılmıyordu, ama gerçek filmler bu kadar da bir köşede unutulmamıştı.

Şunun doğruluğunu kesin olarak bilmiyoruz aslında: Gerçek ve iyi filmler, geniş kitlelere yaygın olarak ulaşılar bile film endüstrisinin büyük prodüksiyonları karşısında hiçbir şekilde tutunamaz. Bir varsayımı kabul etmiş oluyoruz aslında bunu söylerken. Test edilmemiş, tam olarak denenmemiş bir şey bu. Gişeleri parayla dolduran geniş kitlelerin beğenilerinin, ilgilerinin çok da özgür bırakılmadığı, sürekliliği olan medya bombardımanlarıyla talebin yönlendirildiği bir gerçek... Ancak, yine de asıl mesele fiziki olarak, film endüstrisinin ürettiği ürünlerin, sinema marketlerinin bütün raflarını hoyratça doldurması... Medyanın sürekli filmlerin

bir tüketim unsuru olduğu, ritmik, heyecanlı, hareketli ve gösterişli olması gerektiği şeklindeki şuuraltı çalışmaları... Yüksek ölçekli maliyetlerle gerçekleştirilen tanıtım, reklam kampanyaları... Bir yanda bir küresel pazardan, ışıltılı vitrinlerden, algı oyunlarından söz ediyoruz. Diğer yanda bütün yalınlığı içinde insan, hayat ve bu ikisinin oynadığı, kimi zaman neşeli olsa da daha çok sıkıntılı küçük, sahici oyunlar var. Mevcut şartlarda kimin kazanacağı belli... Oyunu kuran, müsabakaya beş sıfır önde başlıyor, hadise bu!

Sıkıntı istemiyor bugünün insanları. Canını sıkma ihtimali barındıran her şeyi, modern, zihni uyuşturan, varlık meselesiyle ilgili her türlü soruyu kaynağında bloke eden meşguliyetlerle hayatının dışında tutuyor. Adı konmamış bir mutabakat var üstelik bu konuda, kimse kimsenin sahiciliğini sorgulamıyor, yalanlarını, kaypaklıklarını ortaya çıkarmıyor. Hayatı olduğundan başka bir şeye dönüştürdük, sadece hazlarla yaşamak, insana özgü merak ve endişelerle yorulmak istemiyoruz. Sinemanın ve evet sanatın, edebiyatın, felsefenin ve irfanın tavan arasındaki ya da bodrumdaki bir dolabın içine kilitlemesi değil mi aslında bunun anlamı... İnsana tüketici olmaktan başka pek bir rol kalmıyor değil mi dünyada! İşe 'film endüstrisi' dedikleri zamanlardan bu yana on yıllar geçti, daha ilk gün nereye sürüklenmekte olduğumuzu görebilmeliydik. Her endüstri, tabiatı gereği, hayatın hakikatini değil, kurgusunu sahipleniyor. Çünkü hayatın hakiki olanında, endüstriyel ürünlerin gerçekten azına, pek azına ihtiyaç var. Öyleyse söz endüstrininse, kurgu gerçekten daha gerçek sayılacak, işin kuralı bu!

Film endüstrisinin içinde gerçekten iyi filmler yok mu? Gerçekten insana ve hayata dokunan incelikte anlatımlar, gayretler yok mu? Var elbet, çok sayıda değil, giderek artan sayıda da değil ama var. Bir tezgâh dolusu ezik domatesi sattırmak üzere ön sıraya dizilen sağlam domatesler gibi geliyor bu istisnai filmler bana. Hem, başta iyi niyetli, sinemanın kendi iç dinamiklerini önceleyen yönetmenlerin bile kısa zamanda dev şirketlerin elinde birer oyuncağa dönüştüğünü ve tüketicinin beklentisi olan klişelere, kolaycı formüllere, derdi meselesi olmayan gösterişli seyirliklere yöneldiğini görüyoruz. Belki de bir esaret bu, bir sanatın hoyratça torna tesviyesi... Dünyanın çeşitli yerlerinde son derece özgür eserler ortaya yönetmenlerin, âdeta birer devşirme olarak film endüstrisinin merkezine çekilmesiyle sinema dillerini, anlatımlarını, ifadelerini, kendilerine özgülüklerini nasıl yitirdiklerini görüyoruz. Bu vakumdan kendisini kurtarabilen isimlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Zaten film endüstrisi de böyle 'teslimiyet sıkıntısı' yaşayan tipleri sevmiyor pek, bir iki denemeden sonra arkasını dönüyor onlara...

Söze noktayı koymadan, yazının buraya kadarki ağır karamsar havasını toparlayacak birkaç güzel ve önemli noktayı da nazarıdikkate sunmak gerekiyor. Sinema

ölmedi, nefes almaya devam ediyor. İnsanların hayallerini filmlere dönüştürmek adına mücadeleleri de eksilmedi. Her gün dünyanın dört bir köşesinden yeni filmler geliyor, heyecanla, mutlulukla, hüznle izliyor, insanlığımıza o hikâyelerden bir şeyler katıyoruz. Bu işin ana caddesinden akamıyoruz belki ama yolları toprak da olsa bize ait sokaklarımız var. Filmler aracılığıyla çoğalmaya, zenginleşmeye, birbirimizi, insanı, hayatı anlamaya, anlamlandırmaya, hakikati, o temel meseleyi aramaya devam ediyoruz. Birbirini anlamanın belki de en temel mesele olduğu böyle bir zamanda, keşke daha fazla insan filmlerin hayata katabileceği şeylerin farkına varabilse... Sinema vakit öldürmenin değil; bana, bize, hepimize içi anlamla dolu nice vakitler kazandırmanın yolu hâline gelebilse...

İnsanlık son iki asırda, doymak bilmez bir açlık ve ihtirasla yeryüzünün bütün tabii kaynaklarını talan etti. Üretimin hayata zarar vermeden sürdürülebileceği hemen her potansiyel, vahşice sömürüldü. Şimdi küresel ekonominin çarklarını döndürebilmek için ilave tüketim gerekiyor. Yeni tüketiciler yani... İhtiyaçları olmayan şeylere ihtiyaç duyan, temel bağımlılığı sürekli tüketmek olan şuursuz ya da en fazla yarı şuurlu gölgeler... Sinema, bu çağcıl talan ve hercümercin dişleri arasında kalan güzelliklerden sadece biri... Aynı zamanda sinema bu tükenişe direnmenin, mücadele etmenin, insanı ve hayatı bu kahredici işgale karşı savunmanın bir yolu... Sinema adına umut taşıırken, insana ait umutlarımızı taze tutmuş oluyoruz aslında. Her iyi film, nefes darlığımıza iyi gelen yeni bir soluk...

Beş asırlık bu maceranın sonu nasıl bitecek, bunu şimdiden kestirebilmenin imkânı yok biz fâniler için. Ama sinemanın kaderinin, insanlığın çok daha uzun yolculuğunun nereye varacağından bağımsız olmadığını söyleyebiliriz. Sinema, bir eğlence değil, bizi insana kayıtlayan bir aslî dert, bir kalbî endişe aynı zamanda.

Umuyoruz ki film bittiğinde ışıklar yanmaya devam eder de, hepimiz topluca karanlıkta kalmayız.